

שיטת רב האי גאון בשלוש נשים ובשלושה שותפים

- א. מבוא
- ב. שיטת רב האי גאון
- ג. הגמרא של שלוש נשים
- ד. שיטת רה"ג בשותפים¹
- ה. סיכום: עיקרי שיטת רה"ג
- ו. סוף דבר

א. מבוא

במשנה כתובות צג, א: 'מי שהיה נשוי שלוש נשים ומת, כתובתה של זו מנה ושל זו מאתיים ושל זו שלוש מאות, ואין שם אלא מנה, חולקין בשווה ($33\frac{1}{3}$ - $33\frac{1}{3}$ - $33\frac{1}{3}$). היו שם מאתיים, של מנה נוטלת חמישים, של מאתיים ושלוש מאות, שלוש שלוש של זזהב² (75-75-50). היו שם שלוש מאות, של מנה נוטלת חמישים, של מאתיים מנה, ושל שלוש מאות שישה של זזהב (150-100-50). וכן שלוש שהטילו לכיס, פיחתו או הותירו, כך הן חולקין'.

הכלל המנחה את החלוקה בין שלוש הנשים אינו ברור. ברישא חולקין בשווה; בסיפא לפי מעות (ז"א יחסית לכתובות); במציעתא לא כך ולא כך. רה"ף על אתר כותב: 'הא מתניתין וגמרא דילה שקלי וטרו בה קמאי ז' ולא סלקא להון כל עיקר... ואף רבינו האי גאון... עיין בה איהו נמי, ומסתברא ליה על דרך שנים או חזין בטלית'³.

מטרת מאמר זה היא להסביר את שיטת רה"ג - מה בדיוק הקשר בין משנתנו לשנים או חזין (ש"א) - וגם לבאר את הגמרא על פי שיטה זו⁴.

1 סימן זה משלב את עניין השותפים בדיון. קריאתו אינה נחוצה להבנת החומר הקודם, על נשים.

2 דינר של זזהב שווה 25 דינרי כסף (רש"י על אתר).

3 והוא מוסיף, 'הוה סבירא ליה הכי כמה שני, ושמייע לן דהדר ביה מיניה לסוף שניה כד איגלי ליה דלא סליקא שמעתא כהוגן'. יש לציין שהרה"ף מביא את דברי רה"ג המקוריים ('על דרך ש"א') ללא סייג, אך על החזרה המשוערת הוא אומר 'ושמייע לן', מה שמרמז שאינו בטוח שאמנם חזר בו. בכל אופן, מאמר זה מבאר את שיטת רה"ג המקורית, לפני שחזר בו (אם חזר בו).

4 ליתר פירוט, ראה 'סוף דבר' (אות ו להלן).

ב. שיטת רב האי גאון

1. **שנים אוחזין בטלית.** במשנה ב"מ ב, א: 'שנים אוחזין בטלית... זה אומר כולה שלי וזה אומר חציה שלי... זה נוטל שלושה חלקים וזה נוטל רביעי'. רש"י מסביר שהאומר חציה שלי 'מודה... שהחצי של חברו, ואין דנין אלא על חציה; הלכך... מה שהן דנין עליו... נוטל כל אחד חציו'. העיקרון כאן הוא **חלוקה שווה של הסכום המוטל בספק**. חצי הטלית אינו מוטל בספק; לדברי הכל הוא מגיע לזה שאומר כולה שלי. לפיכך קודם כל נותנים את החצי האחד לזה שאומר כולה שלי. החצי השני מוטל בספק, ולכן מחלקים את אותו החצי לשני חלקים שווים, שכל אחד מהם הוא רבע הטלית. יוצא שהאומר כולה שלי מקבל ס"ה $3/4$ הטלית, והאומר חציה שלי מקבל ס"ה רבע הטלית, כדברי המשנה⁵.

2. **שתי נשים.** היות ומשנתנו (בכתובות) מסתברת לרה"ג על דרך ש"א, סביר להניח שאם יש רק שתי נשים, אז לשיטת רה"ג⁶ חולקין כמו ש"א: חלוקה שווה של הסכום המוטל בספק. למשל, אם לאשה אחת כתובה של 200, ולשניה של 100, ויש שם 200, אז חולקין $3/4 - 1/4$ (150-50), בדיוק כמו בש"א. ואם יש שם 125, הסכום השנוי במחלוקת הוא 100, וחולקין 75-50. וכן אם לאשה אחת כתובה של 300, ולשניה של 200, ויש שם 250, אז הסכום המוטל בספק הוא 200, וחולקין 150-100.

3. **שלוש או יותר נשים.** כעת נשאלת השאלה, מה היא החלוקה הראויה כאשר יש שלוש או יותר נשים? סביר להניח שחלוקה היא 'ראויה' כאשר לאף אשה אין תרעומת מוצדקת נגדה, ורק אז. כדי לברר מתי תרעומת הנה 'מוצדקת', הבה נדמיין שיחה בין דיין שפסק חלוקה מסויימת, לבין אשה עם תרעומת על אותה חלוקה.

הדיין: הנה החלוקה שאני פוסק לכן.

שרה: לא הוגן! לא ראוי! לא צודק! מגיע לי יותר!

הדיין: גב' שרה, הרי מה שאני מוסיף לך, אצטרך להוריד מאשה אחרת, או מנשים אחרות. ממי אוריד?

שרה: בסדר, קח מרבקה ומרחל.

הדיין: בין היתר, את מציעה שאוריד סכום מסויים מרחל.

5 עקרון זה מופיע גם בכמה וכמה מקומות אחרים בש"ס, בהקשרים שונים. ראה מאמרי 'תגובה בענין מי שהיה נשוי שלוש נשים', המעין, טבת תש"ע [ג, ב], אות ח, עמוד 8.

6 הכוונה היא לשיטת רה"ג לביאור המשנה, שאינה בהכרח דעתו להלכה. וכן כל התייחסות לשיטת רה"ג' בהמשך.

שרה: נכון.

הדיין: זאת אומרת, את טוענת שמגיע לך יותר על חשבון רחל; שחלוקת הסכום שפסקתי לך ולרחל ביחד אינה ראויה.

שרה: נכון, זאת טענתי. ויש לי טענה דומה כלפי רבקה.

מהנ"ל יוצא שיש תרעומת מוצדקת על חלוקה כאשר - ורק כאשר - יש שתי נשים שאינן חולקות ביניהן בצורה ראויה את הסכום שאותה חלוקה מקציבה לאותן שתיים ביחד. בניסוח חיובי: חלוקה הנה ראויה כאשר - ורק כאשר - כל שתי נשים חולקות ביניהן בצורה ראויה את הסכום שאותה חלוקה מקציבה לאותן שתיים ביחד.

יוצא שככלל, אופן החלוקה בין שלוש או יותר נשים תלוי באופן החלוקה בין שתי נשים. למשל, אם בין שתי נשים החלוקה השווה נחשבת לראויה, אז גם בין יותר נשים החלוקה השווה היא ראויה; שהרי החלוקה השווה בין כמה נשים היא בדיוק זאת המחלקת שווה בשווה בין כל שתיים. ואם בין שתי נשים החלוקה לפי מעות נחשבת לראויה, אז גם בין יותר נשים החלוקה לפי מעות היא ראויה; שהרי החלוקה לפי מעות בין כמה נשים היא בדיוק זאת המחלקת לפי מעות בין כל שתיים.

4. חלוקה על דרך שנים או חזין בין שלוש או יותר נשים. בדומה, אם בין שתי נשים, החלוקה לפי ש"א נחשבת לראויה - וזאת אמנם שיטת רה"ג - אז ראוי שבחלוקה בין שלוש או יותר נשים, כל שתי נשים תחלקנה ביניהן לפי ש"א את הסכום שאותה חלוקה מקציבה לאותן שתיים. חלוקה כזאת בין כל הנשים תיקרא 'על דרך שנים או חזין' (עדש"א).

נעיר שכל החלוקות במשנתנו הינן עדש"א. במציעתא, למשל, בעלת המאתיים מקבלת 75 ובעלת המנה 50, לכן שתיהן ביחד מקבלות 125. ואמנם, אם הן חולקות 125 ביניהן לפי ש"א, אז כפי שראינו לעיל (סוף ב2), נקבל חזרה חלוקה של 75-50; זאת אומרת, אין לאף אחת משתי נשים אלה תרעומת מוצדקת על השניה.

וכן בסיפא, בעלת השלוש מאות מקבלת 150 ובעלת המאתיים 100; יוצא ששתיהן ביחד מקבלות 250. אם את ה-250 האלה הן חולקות ביניהן לפי ש"א, נקבל חזרה חלוקה של 150-100 (ראה לעיל, סוף ב2). זאת אומרת, אין לאף אחת משתי נשים אלה תרעומת מוצדקת על השניה.

וכן הוא לכל זוג נשים בכל הבבות של משנתנו, כפי שקל לבדוק.

ומה אם העזבון שונה, ו/או הכתובות שונות, ו/או יש יותר נשים? האם תמיד אפשר למצוא חלוקה עדש"א? ואם כן, האם יש רק אחת כזאת? התשובות לשאלות אלה אינן כה פשוטות, אך הן חיוביות. מסתבר כי לכל מספר נשים וגודל עזבון וסכום

כתובות יש בדיוק חלוקה אחת עדש"א. הוכחת עובדה זאת⁷ אינה מיידית, אך אין ספק שהיא הייתה בהישג ידם של חז"ל, של רה"ג, ושל הרי"ף. ככל הנראה, מהות שיטת רה"ג במשנה היא החלוקה עדש"א המתוארת לעיל.

ג. הגמרא של שלוש נשים

1. האוקימתות. הגמרא פותחת בקושיא על המציעתא של המשנה: 'של מנה נוטלת חמישים? תלתין ותלתא ותילתא הוא דאית לה!' בתגובה, מעמידים את המשנה בשתי אוקימתות חילופיות, של שמואל, ושל רב יעקב מנהר פקוד משמיה דרבינא; אך האמוראים לא מפרטים את עיקר הדין⁸. הרי"ף מפרש שלעיקר הדין לפי בעלי האוקימתות יש לכל אשה שיעבוד על העזבון בגובה כתובתה. לכן את המנה הראשון חולקות כל שלושתן שווה בשווה; אם יש מנה שני, חולקות אותו בעלת המאתיים ובעלת השלוש מאות שווה בשווה; ואם יש גם מנה שלישי, נוטלת אותו בעלת השלוש מאות לבדה.

לשיטת חלוקה זאת נקרא 'שיטת השיעבודים'. כהסבר לדעת בעלי האוקימתות לעיקר הדין, היא התקבלה על ידי כמעט כל המפרשים, או אף כולם. ובאמת, הסבר זה עולה בבירור מהאוקימתות.

2. הברייתא. אחרי האוקימתות, הגמרא ממשיכה: 'תניא, זו משנת רבי נתן; רבי אומר, אין אני רואה דבריו של רבי נתן באלו, אלא חולקות בשווה'. הרי"ף מפרש, ראשית, ש'חולקות בשווה' פירושו שווה ממש; ושנית, שמשנת רבי נתן זה שיטת השיעבודים. למעשה, הוא סבור שהברייתא מסכימה עם בעלי האוקימתות שאין לפרש את המשנה כפשוטה.

כאן כבר כן יש חולקים על הרי"ף - ביניהם רבינו חננאל (ר"ח), רש"י, ר' ישעיה די טראני (הרי"ד) והראב"ד - גם באשר לפירוש דעת רבי, וגם באשר למשנת רבי נתן.

ר"ח (מובא בתוס' ד"ה רבי) חולק על הרי"ף בשני העניינים. ראשית, הוא מפרש 'חולקות בשווה' שחולקות לפי מעות, ולא שווה ממש. שנית, הוא סבור שאמנם יש לפרש את המשנה כפשוטה, שהרי הוא כותב: 'וזה שאמר רבי אין אני רואה דבריו (של רבי נתן) באלו, בבבא דרישא ובבבא דמציעא; אבל בסיפא, דתנן היו שם שלוש מאות של מנה נוטלת חמישים ושל מאתיים מנה ושל שלוש מאות ששה של זהב, לא חלק רבי'. מהקביעה שרבי אינו חולק על החלוקה לפי מעות בסיפא, נובע שרבי

7 ראה מאמרי 'בענין מי שהיה נשוי שלוש נשים', מוריה, שנה עשרים ושנים, גליון ג-ד (רנה-רנו), סבת תשנ"ט, שערים ד-ה, עמודים קב-קג. ההוכחה היא פרי עבודה משותפת עם פרופ' מיכאל משלר ז"ל.

8 הדין כאשר נסיבות האוקימתות אינן קיימות.

בדעה שלעיקר הדין רבי נתן התכוון למשנה כפשוטה, ולא לשיטת השיעבודים; שהרי דברי רבי ש'חולקות בשווה' (דהיינו לפי מעות) הינם בוודאי לעיקר הדין. גם הרי"ד מביא את דברי ר"ח, ואף קובע במפורש ש'אין צורך להעמידה בכותבת אליבא דרבי'; זאת אומרת, שרבי דוחה את האוקימתות, ומבין את המשנה כפשוטה. רש"י מסכים עם הרי"ף ש'חולקות בשווה' פירושו שווה ממש, אך חולק עליו בפירוש 'משנת רבי נתן'. בד"ה 'אין אני רואה דבריו של ר' נתן באלו' הוא כותב: 'שאין זה דומה לשלושה שהטילו לכיס, דהתם שבח מעות שהשביחו מעותיהן שקלי, הלכך כל אחד יטול לפי מעותיו; אבל הכא... שלוש המנים משועבדים לבעלת מנה כשאר חברותיה... לפיכך חולקות בשווה'. מכאן יוצא, ראשית, ש'חולקות בשווה' פירושו שווה ממש; ושנית, שרש"י מבין שהמילה 'כך' במשנה ('שלושה שהטילו לכיס... כך הן חולקין') מתיחסת רק לסיפא, שהרי רק בסיפא חולקין לפי מעות. יוצא שרש"י, כמו ר"ח, סבור שרבי תופש את הסיפא - ולכן גם את כל משנת רבי נתן - לעיקר הדין, ולא לפי האוקימתות.

הראב"ד⁹, בהיפוך מרש"י, חולק על הרי"ף בפירוש 'חולקות בשווה', ומסכים איתו בפירוש 'משנת רבי נתן'. לדעתו, 'חולקות בשווה' פירושו חולקות בשווה בכל מנה שעליו יש להן שיעבוד; דהיינו, לפי שיטת השיעבודים. ואת 'משנת רבי נתן' הוא מפרש כמו הרי"ף, דהיינו שיטת השיעבודים. לשאלה במה אם כן חולק רבי על רבי נתן, הוא עונה שלפי רבי הן חולקות לפי שיטת השיעבודים גם אם מתקיימות נסיבות האוקימתות¹⁰.

לסיכום: חלק מהמפרשים, ביניהם הרי"ף והראב"ד, סוברים שרבי מסכים עם בעלי האוקימתות שהמשנה כפשוטה אינה לעיקר הדין, ושליעיקר הדין ר' נתן פוסק לפי שיטת השיעבודים. וחלק מהמפרשים, ביניהם ר"ח, רש"י, והרי"ד, סוברים שרבי סובר שהמשנה היא כן לעיקר הדין, ואין צורך באוקימתות. ככל הנראה, רה"ג מסכים עם דעה אחרונה זאת, שרבי תופס את המשנה כפשוטה לעיקר הדין¹¹; ואת ההגיון הפנימי בה הוא מבין עדש"א.

9 בהשגותיו על הרי"ף.

10 לשם הדיק: הראב"ד מסכים עם הרי"ף שלדעת רבי, דעת רבי נתן לעיקר הדין היא שיטת השיעבודים, ולא המשנה כפשוטה. אך בפירוש המילים 'משנת רבי נתן' בברייתא, הראב"ד חולק על הרי"ף. לפי הרי"ף, פירוש מילים אלה הוא שיטת השיעבודים; לפי הראב"ד, פירוש מילים אלה הוא שכאשר מתקיימים הנסיבות של האוקימתות, הנשים חולקות לפי הכתוב במשנה.

11 אין זה אומר שלהלכה, רה"ג מסכים עם המשנה; יש להניח שהוא פוסק כרבי, לפי מסקנת הגמרא. וייתכן שכמו הראב"ד, רה"ג סובר שרבי פוסק לפי שיטת השיעבודים; ראה מאמרי במוריה (מובא בהע' 7 לעיל), שער ט, עמוד קז, וגם מאמרי הראשון בהמעין (מובא בהע' 5 לעיל), אות ד, ס"ק 3.

3. מחלוקת רה"ג-רי"ף בנשים. יסוד המחלוקת נעוץ במושג השיעבוד. לית מאן דפליג שכתובת אשה יוצרת שיעבוד על נכסי הבעל. אך מה אם השיעבודים חלים בו-זמנית, ואין מספיק בנכסי הבעל לכסות את כולם?

יש לזה שתי גישות. לפי גישה אחת, שיעבוד הינו פשוט ערובה לתשלום חוב: החוב נגבה מהנכס המשועבד, וחוב קודם נגבה קודם. במקרה דנן, אין חוב אחד קודם לרעהו; לכן כולם ביחד נחשבים לחוב אחד, ויוצרים שיעבוד אחד. יוצא שהחלוקה אינה תלויה בשיעבודים; היא נקבעת ע"י שיקולים אחרים, כבבעיות חלוקה כגון שנים (או יותר) אוחזין, שותפות שפחתה או הותירה, וכדומה, שאין בהם שיעבודים. ככל הנראה, זאת הגישה שרה"ג מיחס לר' נתן אליבא דרבי.

הגישה השנייה היא שלכל אשה יש שיעבוד משלה, ויחסי הגומלין בין שיעבודים אלה קובעים את חלוקת התשלום. כך מפרש הרי"ף גם את משנת ר' נתן אליבא דרבי וגם את דעת רבי עצמו¹². שוני זה בין הרי"ף לרה"ג בתפישת מושג השיעבוד היא כנראה יסוד המחלוקת ביניהם לגבי פירוש משנת ר' נתן אליבא דרבי.

ד. שיטת רה"ג בשותפים¹³

1. מחלוקת רה"ג-רי"ף בשותפים. בסוף משנתנו, 'וכן שלושה שהטילו לכיס, פחתו או הותירו, כך הן חולקין', מה כוונת המילה 'כך'? איך, בדיוק, חולקין השותפים? ככל הנראה, יש גם בזה מחלוקת¹⁴ בין רה"ג לרי"ף (ובעקבותיו רש"י ורוב המפרשים). רה"ג מפרש 'כך הן חולקין' לפי הפשט הפשוט של המילים, שהשותפים חולקין כמו הנשים: עדש"א¹⁵, בהתאם לשיטתו. יתרה מזו, הוא סובר כך אף להלכה¹⁶. לעומת זאת, הרי"ף כותב במפורש ש'כך' משמעותו 'לפי מעות, כדאתמרי בבבא דסיפא דמתניתין'¹⁷. זאת אומרת, המילה 'כך' מתיחסת רק לבבא האחרונה של

12 ייתכן שגם רה"ג מיחס גישה שנייה זאת לרבי עצמו. ראה לעיל הע' 11, בה שיערנו שייתכן שרה"ג סובר שרבי פוסק לפי שיטת השיעבודים. אם כך, רה"ג תופש את המחלוקת העקרונית במהות מושג השיעבוד כיסוד המחלוקת בין רבי לר' נתן. וכן גם רש"י, שאמנם סבור שרבי פוסק חלוקה שווה ממש ולא שיטת השיעבודים; אך גם חלוקה שווה ממש מבוססת על כך שלכל אשה שיעבוד משלה.

13 סימן זה משלב את ענין השותפים בדיון. קריאתו אינה נחוצה להבנת החומר הקודם, על נשים.

14 לשם הדיוק, המחלוקת היא בדעה שרבי מיחס לר' נתן.

15 ראה סוף סעיף 5 להלן.

16 שלא כמו בנשים; ראה הע' 11 לעיל.

17 דף נ"ב ע"א בדפי הרי"ף. נעיר שבעוד דעת הרי"ף היא מפורשת הרי דעת רה"ג משוערת בלבד. אך מהסיבות המתוארות להלן סביר מאד להניח שזאת אמנם דעתו, בשותפים כמו בנשים. ותו, הרי

המשנה, בה בעלות ה-100, 200, וה-300 חולקות 50-100-150; וזה לפי מעות.

2. יסוד המחלוקת. מסתבר שדעת כל צד בשותפים מתאימה לדעת אותו צד בנשים.

בנשים, רה"ג מפרש את כל הבבות במשנתנו - כולל האחרונה - כפשוטן, לפי שיטה אחת: עדש"א. לכן אך מקרה הוא שהחלוקה בבבא האחרונה היא גם לפי מעות; הרי היא גם עדש"א, וזאת כוונת ר' נתן. יוצא שאפילו אם תופסים את המילה 'כך' במשנתנו כמתיחסת רק לבבא האחרונה, גם אז חלוקת שותפים היא עדש"א; ובוודאי אם תופסים אותה כפשוטה, כמתיחסת לכל הבבות.

לעומת זאת, בנשים הרי"ף מפרש את משנתנו לפי האוקימתות, ולעיקר הדין לפי שיטת השיעבודים. לא האוקימתות ולא שיטת השיעבודים שייכים בשותפים; אין שיעבוד בשותפות. לכן להרי"ף אין קשר ענייני בין נשים ושותפים, ואין גם קשר ענייני בין הבבות השונות של משנתנו. לכן אך טבעי הוא לפרש את המילה 'כך' כמתיחסת לבבא האחרונה בלבד; ואז גם טבעי לפרש שהכוונה היא שהשותפים חולקים לפי מעות.

יוצא שלפי הרי"ף אין קשר בין נשים לשותפים. משנת ר' נתן קובעת שנשים חולקות לפי שיטת השיעבודים, ושותפים חולקים לפי מעות; ר' נתן הכניס את שניהם למשנה אחת מפני שלפי האוקימתות בבבא האחרונה התקבולים יוצאים - במקרה - לפי מעות.

ביאור זה של מחלוקת רה"ג-רי"ף בשותפים מתאים לגמרי לביאור לעיל (ג3) של מחלוקת רה"ג-רי"ף בנשים. הרי"ף סבור שלכל אישה יש שיעבוד פרטי משלה על נכסי הבעל, והחלוקה נקבעת ע"י שיעבודים אלה; לשותפים אין שיעבודים, והחלוקה נקבעת ע"י שיקולים אחרים. רה"ג סבור שכל הכתובות ביחד יוצרות שיעבוד אחד; לכן השיקולים הקובעים את החלוקה אינם תלויים בשיעבודים, והם שייכים גם בשותפים.

3. הגמרא של שותפים. מיד אחרי הברייתא של רבי, הגמרא ממשיכה 'וכן שלושה

שהטילו: אמר שמואל, שנים שהטילו לכיס, זה מנה וזה מאתיים, השכר לאמצע. אמר רבה, מסתברא מלתיה דשמואל בשור... לחרישה; אבל בשור... לטביחה, זה נוטל לפי מעותיו וזה נוטל לפי מעותיו. ורב המנונא אמר, אפילו שור... לטביחה השכר לאמצע. מתיבי, שניים שהטילו לכיס, זה מנה וזה מאתיים, השכר לאמצע; מאי לאו, בשור... לטביחה, ותיבתא דרבה? לא, בשור... לחרישה... תנן, וכן שלושה שהטילו לכיס, פחתו או הותרו, כך הן חולקין; מאי לאו, פחתו - פחתו ממש, הותרו - הותרו ממש?... לא. הותרו - זוזי חדתי; פחתו - אסתירא דצונתא'.

הרי"ף כותב 'רבינו האי גאון... עיין בה איהו נמי, ומסתברא ליה עדש"א'. כאן המילה 'בה' מתיחסת למשנתנו - ככל הנראה, כל המשנה - כולל הקטע על שותפים.

ההבדל בין שור לחרישה לבין שור לטביחה¹⁸ הוא, שבשור לחרישה 'אין חלקו של זה מועיל בלא חלקו של זה כלום', בעוד ששור לטביחה 'מתחלק לאבריו' (רש"י).

לכאורה תמוה שבגמרא מקשים ממשנתנו; שהרי זו משנת ר' נתן, ובברייתא רבי דוחה את משנת ר' נתן וקובע הלכה שונה. לכן צ"ל שרבי דוחה רק את אותו חלק של המשנה המתעסק בנשים, ולא את הקביעה ששותפים 'כך הם חולקין'. זה מסתבר גם מלשון הברייתא 'אין אני רואה דבריו של ר' נתן באלו', המילה 'אלו' לאפוקי מאי? מסתבר שהכוונה היא 'אלו הנשים, לאפוקי שותפים, שלגביהם רבי כן רואה דבריו של ר' נתן. ועוד, לשון הברייתא היא 'חולקות בשווה'; אם היה מדובר גם בשותפים, היה צ"ל חולקין.

מכאן שהמשנה היא להלכה לגבי שותפים.

4. ביאור הגמרא לפי הרי"ף

'השכר לאמצע' פירושו שאת הרווח - או ההפסד - מחלקים שווה בשווה בין השותפים (הר"ן על אתר ברי"ף). אין קושיא משמואל של האוקימתות לשמואל של השותפים, שהרי לפי הרי"ף אין קשר בין ההלכה בנשים להלכה בשותפים (סעיף 2ה לעיל). את קושיית הגמרא ממשנתנו מבאר הרי"ף לפי שיטתו ש'כך' משמעותו לפי מעות; 'ותיבתא דשמואל'. ואת תשובת הגמרא הוא מבאר בלשון זו: 'לא שהותירו ממש ופיחתו ממש, אלא שהותירו ופיחתו מחמת שינוי טיבעא (ערך המטבע) וממונא כדקאי קאי. אבל אם פיחתו ממש או הותירו ממש, הלכה כשמואל, ואלביא דרב המנונא...; דסתמא קאמר שמואל השכר לאמצע, לא שנא לקחו... לחרישה, ל"ש לקחו... לטביחה. ומתניתא (ברייתא) מסייע ליה, דתניא שנים שהטילו לכיס, זה מנה וזה מאתיים, השכר לאמצע. ואע"ג דאוקמה רבה כשלקחו שור... לחרישה, שינויא הוא, ולא סמכינן על שינויא'; זאת אומרת, האוקימתא היא רק לדעת רבה, וזאת לא כוונת הברייתא.

5. ביאור 'השכר לאמצע' לפי רה"ג

בהיפוך מהרי"ף, רה"ג סובר שיש קשר הדוק בין נשים לשותפים: למעשה, שלדעת ר' נתן אליבא דרבי שותפים חולקים עדש"א, כמו נשים; ושזאת גם ההלכה (סוף 3ד). לכאורה, אין זה מתיישב עם המימרא של שמואל ש'השכר לאמצע', שהרי אם פחתו ב-200 מתוך ההשקעה הכוללת של 300, ומורידים חצי הפחת מהשקעת כל שותף, אז יוצא שהשותף הגדול נוטל את כל המאה הנותרים; בעוד שעדש"א מחלקים אותם

18 בלשון הגמרא, בין 'שור לחרישה ועומד לחרישה', לבין 'שור לחרישה ועומד לטביחה', ואכמ"ל בזה.

50-50! לכן י"ל שרה"ג הבין את הכלל 'השכר לאמצע'¹⁹ קצת אחרת, כדלהלן:

לכאורה, פירוש המונח 'שכר' הוא הסכום שהשותפות הרוויחה או הפסידה: נכסי השותפות (בסוף), פחות השקעות השותפים. אך ייתכן גם פירוש אחר. ההגיון של הכלל 'השכר לאמצע' הוא, שלפני שמפרקים שותפות ומחלקים את נכסיה יש להחזיר לכל שותף את השקעתו. אך אי אפשר להחזיר יותר ממה שיש; **ההחזר הנדרש** ע"י כל שותף הוא השקעתו, ובלבד שאינה עולה על נכסי השותפות. לפי הגיון זה, 'השכר' הוא ההפרש בין נכסי השותפות לבין ההחזרים הנדרשים. אם הותירו, השכר הוא המותר (הרווח). אך אם פחתו, הוא **אינו** הפחת (ההפסד).

ניקה למשל שנים שהטילו לכיס, ראובן 300 ושמעון 200, ופחתו ב-250. אם את הפחת מחלקים בשווה ומורידים את החלק של כל שותף מהשקעתו, אז ראובן יקבל 175, ושמעון 75. כאן נכסי השותפות הם 250+300=200, דהיינו 250. לכן ההחזר הנדרש ע"י ראובן הוא 250, מפני שאי אפשר לדרוש יותר ממה שיש; בעוד שההחזר הנדרש ע"י שמעון הוא 200, מפני שזה הסכום שהשקיע, ובנכסי השותפות יש יותר. לכן ההחזרים הנדרשים מסתכמים ב-450. 'השכר' הוא ההפרש בין נכסי השותפות (250) לבין ההחזרים הנדרשים (450); במקרה זה, הפסד של 200. הפסד זה מחלקים לאמצע בין השותפים, ומורידים את החלק של כל שותף - דהיינו 100 - מהשכר הנדרש על ידו. יוצא שראובן מקבל 100-250, שהם 150, ושמעון מקבל 100-200, שהם 100.

וכן שנים שהטילו לכיס, זה מאה וזה מאתיים, ופחתו במאתיים, כך שנשארו 100 בנכסי השותפות. כל שותף דורש את ה-100 האלה, ולכן ההחזרים הנדרשים מסתכמים ב-200. לכן 'השכר' הוא הפסד של 100, ולכן כל שותף מפסיד 50, כך שאת נכסי השותפות מחלקים 50-50.

לסיכום: 'נכסי השותפות' הם הנכסים בעין בסוף - סך כל ההשקעות, שעליהם הוסיפו את הרווח, או שמהם גרעו את ההפסד. 'ההחזר הנדרש' ע"י כל שותף הוא השקעתו, ובלבד שאינה עולה על נכסי השותפות. 'השכר' הוא ההפרש בין נכסי השותפות לבין סך ההחזרים הנדרשים. החלק של כל שותף בחלוקה הוא ההחזר הנדרש על ידו, שעליו מוסיפים - או ממנו גורעים - חצי השכר.

לא קשה להיווכח שחלוקה זאת היא בדיוק החלוקה של ש"א: נכסי השותפות מתאימים לטלית, וההחזרים הנדרשים מתאימים לחלקי הטלית הנתבעים ע"י שני האוחזין²⁰. ככל הנראה, כך מפרש רה"ג את הביטוי 'השכר לאמצע': לפי ש"א. וכפי

19 שמופיע בכל הש"ס רק פעם אחת נוספת (ב"ב דף יג), והופעתו שם מתיישבת עם הבנת רה"ג כאן.

20 שותפים שהותירו מתאימים למצב בו האוחזין בטלית תובעים ס"ה פחות מהטלית, כגון אם זה אומר חצי שלי וזה אומר רבע שלי; אז הרבע הנשאר מוטל בספק ומחלקים אותו לאמצע, והחלוקה הסופית היא $3/8 - 5/8$.

שכתבנו לעיל (ד), את המילה 'כך' במשנה הוא מפרש עדש"א: כל שני שותפים חולקין ביניהם לפי ש"א - דהיינו, עם השכר לאמצע.

6. ביאור המשך הגמרא לפי רה"ג

הרי"ף והרמב"ם והטור והשו"ע כולם פוסקים לפי רב המנונא, ויש לשער שכן דעת רה"ג להלכה. וכן משמע מהברייתא; אפשר אמנם ליישב את רבה בכך שמעמידים את הברייתא בשור לחרישה, אך בלשון הרי"ף (ד 4 לעיל) 'שינויא הוא, ולא סמכינן על שינויא'.

בהקשורת מהברייתא, הגמרא מציינת 'תיובתא דרבה'; אך בהקשורת ממשנתנו, היא אינה מפרטת למי מופנית הקושיא. הרי"ף כותב (שם) 'תיובתא דשמואל'; וזה לשיטתו, שפירש 'כך הן חולקין' לפי מעות. לכן הוא חייב להעמיד את המשנה באוקימתא של הגמרא ('זוזי חדתי', 'אסתירא דצוניתא'), שלא לפי מה שכתב אצל הברייתא 'שינויא הוא, ולא סמכינן על שינויא'; והוא גם נוטש את העקרון של 'סתמא', בזה שהוא מעמיד את המשנה באוקימתא צרה, בעוד שהיא מנוסחת בסתמא.

לעומת זאת, רה"ג פירש 'כך הן חולקין' עדש"א, ולכן אין קושיא מהמשנה על שמואל. הקושיא היא דווקא על רבה, שאומר שבשור לטביחה, מחלקין לפי מעות; בעוד שהמשנה קובעת בסתמא שהחלוקה היא עדש"א - זאת אומרת, השכר לאמצע (ראה ד).

לפי הבנה זאת בקושיית הגמרא, ק"ק התירוץ שמדובר בשינויים בערך המטבע; שהרי לכאורה, דווקא אז יותר סביר לחלוק לפי מעות. אך תירוץ הגמרא אתא שפיר לפי התוספות ד"ה 'הותירו', וז"ל: 'שלדעת כן נשתתפו יחד, שאם לא ירויחו אלא חילוף המעות, שבשביל רווח מועט כזה לא יקפידו'. ז"א, מלשון הגמרא 'מאי לאו, פחתו - פחתו ממש, הותירו - הותירו ממש', יוצא שהמקשה מניח שהמשנה עוסקת בסתמא, גם כאשר הרווח (או ההפסד) ניכר. ומתרצים שזה לא נכון; המשנה עוסקת רק במקרה שהרווח (או ההפסד) זניח, ואז 'לא יקפידו'.

נשאלת השאלה, מה נובע מכך שלא יקפידו? התוספות אומרים 'לא יקפידו, אלא כל אחד ואחד יקח חשבון מעותיו'. זה אמנם מתאים לשיטת הרי"ף, אך מבחינת הסברא זה לא נהי; הרי אם לא יקפידו, יותר סביר שיחלקו בשווה מאשר שיעשו חשבונות של יחסי השקעות. לכן לרה"ג אתא שפיר; ליישב את רבה, הגמרא מאמצת את האוקימתא של רווח מועט, ומסיקה שלא יקפידו, אלא שיחלקו את השכר לאמצע.

כל זה בא רק ליישב את רבה; אך 'שינויא הוא, ולא סמכינן על שינויא'. המשנה מנוסחת ב'סתמא', בכלליות גמורה; וההלכה היא לפי שמואל אליבא דרב המנונא

שהשכר לאמצע, בין בשור לחרישה, בין בשור לטביחה, בין בפחתו או הותירו ממש, בין בפחתו או הותירו מעט²¹.

ה. סיכום: עיקרי שיטת רה"ג

1. הברייתא של רבי חולקת על האוקימתות, ותופסת את המשנה - 'משנת רבי נתן' - לעיקר הדין (ג2). רבי חולק על משנת רבי נתן.
2. לפי המשנה, נשים חולקות עדש"א (ב4).
3. לפי המשנה, שותפים, כמו נשים, חולקין עדש"א (ד1).
4. לגבי שותפים, המשנה היא להלכה (ד3).
5. בשני שותפים, 'השכר לאמצע' פירושו החלוקה של ש"א. בפרט, אם הותירו, מחלקים את הרווח שווה בשווה (ד5).
6. בע"ב, קושית הגמרא מהמשנה היא על רבה, לא על שמואל או על רב המנונא. והאוקימתא ('זוזי חדתי', 'אסתירא דצוניתא') באה רק ליישב את רבה, ואינה להלכה (ד6).

השורה התחתונה היא שרה"ג מבין את כל המשנה והגמרא כפשוטם כמקשה אחת, בלי אוקימתות למסקנא, כך שיש קשר רעיוני הדוק בין כל חלקי המשנה.

1. סוף דבר

למאמר זה - הרביעי שלי על סוגייתנו בספרות התורנית²² - יש שלוש מטרות עיקריות:

הראשונה והחשובה - היחוס לרה"ג של שיטת עדש"א. במאמרים הקודמים קראתי לשיטה זאת 'תואמת שנים אוחזין' (תש"א). הייתי ער למימרא של רה"ג על ש"א, ואף דנתי בה בהרחבה; אך משום מה, לא עלה על דעתי ליחס את שיטת תש"א לרה"ג, אם כי יחוס זה מאד מתבקש. אני אסיר תודה להרב יוסף שריקי, שהינו

21 ובוזה אתא שפיר מה שהקשה הריטב"א (מובא בש"מ על אתר, דף קלב, ב) על שיטת הרי"ף שקושית הגמרא ממשנתנו היא על שמואל, וז"ל: 'ואכתי איכא לאקשווי, דתקשי על המקשן מדידה אדידה, דמעיקרא מותיב לרבה מהברייתא דהשכר לאמצע, ושוב מותיב מהמשנה איפכא דחולקין לפי מעות; הוה ליה לאקשווי מהמשנה לברייתא, וממילא יתורץ רבה'. ותירץ מה שתירץ, באריכות ובדוחק. אך לפי שיטת רה"ג אין בכלל קושיא, שהרי גם מהברייתא וגם מהמשנה מקשים על רבה, ולא איפכא.

22 עבור הראשון והשני ראה לעיל הע' 7 והע' 5. השלישי הוא 'בעניין מי שהיה נשוי שלוש נשים: חלק שני ותשובה למשיבים', 'המעין' תמוז תש"ע [ג, ד].

הראשון להציע יחוס זה בספרות התורנית²³; וכמובן אני שמח שמחה גדולה מאוד שכיוונתי לדעת ענק.

השנייה - הצגת שיטת רה"ג, גם במשנה וגם בגמרא, בתמציתיות. במאמרים הקודמים הובאו הדברים בהרחבה ובהעמקה, עם הוכחות תורניות ומתמטיות מלאות, דיון ממצה במקורות, תשובות למשיבים, למקשים, ולמבקרים, וכו'. הרגשתי שיש מקום להציג את עיקרי הדברים - במלואם אך בקיצור - כדי שלא יראו הלומדים את העצים ולא את היער.

השלישית - שילוב עניין השותפים. למעשה, מסתבר שלא רק ששיטת רה"ג מתיישבת יפה עם הגמרא של שותפים, אלא שלדעת רה"ג החלוקה עדש"א היא הלכה בשותפים, בעוד שבנשים היא רק מבארת את משנת ר' נתן.

23 במאמרו 'מי שהיה נשוי שלוש נשים - ביאור שיטות רה"ג והרי"ף', בגיליון זה (לעיל עמ' 13 ואילך).

נאמר בגאולה ראשונה "ואכלתם אותו בחפזון... כי בחפזון יצאת ממצרים", ובגאולה אחרונה כתיב (יש' נב, יב) "כִּי לֹא בְּחַפְזוֹן תֵּצְאוּ וּבְמִנּוּסָה לֹא תֵלְכוּן כִּי הַלֶּךְ לַפְּנֵיכֶם ה' וּמֵאַסְפֶּכֶם אֶלְקֵי יִשְׂרָאֵל", ולמה החילוף הזה? ובמכילתא (שמות יב, יא) "כי לא בחפזון תצאו", לפי שנאמר בגאולת מצרים "ואכלתם אותו בחפזון" [זה חפזון מצרים. רבי יהושע בן קרחה אומר, זה חפזון ישראל. אבא חנן אומר, זה חפזון שכינה, אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר, שנאמר (שיה"ש ב, ח) "קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים"], יכול אף לעתיד לבוא כן יהיה בחפזון, תלמוד לומר "כי לא בחפזון תצאו". עד כאן.

וביאור עניין זה, כי מפני שהגאולה הראשונה לא הייתה גאולה נצחית, שהרי לא היו נגאלים רק לשעה, כך היה עניין הגאולה גם כן דומה לאור הברק שנראה ברקיע לשעה ומיד עובר, ולא הייתה הגאולה הראשונה דבר תמידי קיים. לפיכך הייתה יציאתם בחפזון גם כן, כי כל דבר שאינו קיים תמידי הוא עובר במהירות לשעה. אבל הגאולה האחרונה, שהוא גאולה נצחית מבלי שינוי כלל רק תמיד קיים, לכך לא יהיה לדבר זה חפזון, כי החפזון מורה על דבר שהוא לשעה, וירא שמא יעבור הזמן לכך ממחר מעשיו, אבל דבר שאינו לשעה אינו ממחר...

מהר"ל נצח ישראל סוף פרק מז